

פרשת שמות

מידת ענוותנותו של משה רבינו - השרש לגילויים הנוראים בארץ מצרים*

של הבורא יתברך המשלחו. השליח המשתלח בשליחות מעין זו, אין לו שייכות בעצם לאותה פעולה שהוא מעורב בה, ומפני כך גם אין לו לחוש שמא יגיע לו איזה נזק או פגע בגרירת שליחות זו, שהרי אינו משמש בה אלא כ"יד ה'", אך הוא עצמו אין לו בה ולא כלום.

שתי בחינות במהות הנבואות שנמסרו למשה רבינו ולשאר הנביאים וכעין העניין הנזכר במציאות השליחות לעשות את ציווי ה', מצינו ג"כ בחילוקי מיני הנבואות שנמסרו למשה רבינו ולשאר נביאי ה' :

יש והנבואה נמסרת לנביא לומר לישראל, אך הנבואה עצמו מיוחסת במידת מה לנביא עצמו, והיא המציאות הכללית שהיתה אצל הנביאים שנתנבאו בחלום במראה ובחידות, ואחר כך היה עליהם לפרש את מראה הנבואה שנמסר להם, על פי השגתם ומתוך התבוננותם בפנימיות אותו חזיון שזכו לו¹. אך יש נבואה שאינה מיוחסת לנביא עצמו כלל, נבואה שכולה מסורה לנביא מאת ה', בשלימות עניינה ופירושה ואף באופן אמירתה, ואין הנביא מחדש בה ומוסיף מדעתו כלום, ונבואה שלימה כזו היא בבחינת "שכינה מדברת מתוך גרונו"², והיא הבחינה שנוכרה בדברי חז"ל בחילוק שבין נבואת משה רבינו לנבואת שאר נביאים, שמשם רבינו נתנבא בלשון "זה הדבר אשר צוה ה'", ואילו שאר נביאים לא נתנבאו אלא בלשון "כה אמר ה'".

ומעין הבחינה הזו מצאנו אצל דוד המלך נעים זמירות ישראל שהעיד על עצמו כי "רוח ה' דבר בי ומילתו על לשוני"³ (ש"ב כג ב) וכפי שביאר שם הרלב"ג "שענינו באלו הזמירות הנעימות שחבר היה שרוח השי"ת דבר בו, ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו, להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר"⁴ (וכע"ז ברד"ק שם), וכל נבואותיו של משה רבינו בארץ מצרים היו מעין זה, שלא היו הדברים מיוחסים אליו כלל, אלא השכינה - כביכול - היתה מדברת מתוך גרונו, וכמו שזכר בדברי חז"ל בכמה מקומות.

ונמצאנו למדים, כי מעשיו של משה רבינו בשליחות שנשלח לפרעה - מעשי ה' המה, והדברים שנתנבא בארץ מצרים - דבר ה' היו, ואף שבפועל היה נראה כי הוא המדבר והוא העושה ופועל, מכל מקום הקב"ה גילה במאמרו כי "לא משלך היא" שליחות זו, כי אם משל מקום הוא, ומפני כך אין לו לחוש לשום סכנה ופגע שיבואהו מיד פרעה מלך מצרים.

מעלת הענווה של משה רבינו, שורש לכל הגילויים הנוראים בארץ מצרים היסוד להשגת מעלה זו - שיהיו כל פעולותיו של השליח בבחינת "שליחותו של מקום" עד שיחשבו כאילו הקב"ה עצמו פועלם - היא

בחינת "שליחותו של מקום" בשליחות משה רבינו לפרעה

"ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. ויאמר משה אל האלהים: ^א מי אנכי כי אלך אל פרעה ^ב וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (ג י"א)

מתוך ביאורו של רש"י (לקמן פס' יב) בתשובה שהשיב הקב"ה למשה רבינו על טענותיו נראה, כי שני חששות כלל משה רבינו בדבריו :

האחת - שמא הוא עצמו אינו ראוי להיות גואלם של ישראל, ומחמת כך חשש שינזק בעת קיום שליחותו ויענש על שנשאו לבו לקיים שליחות זו שאינו ראוי לה. וחשש שני כלל בדבריו, שמא לא יצליח בשליחותו זו - מאחר ואין בידם של ישראל זכויות ומעשים להיות ראויים להגאל בעבורם ומפני כך לא יצליח בשליחותו.

על החשש הראשון השיבו הקב"ה במאמר "כי אהיה עמך, וזה לך האות כי אנכי שלחתיך" וכמו שפירש רש"י: "שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה - לא שלך היא כי אם משלי, כי אהיה עמך. וזה - המראה אשר ראית בסנה - לך האות כי אנכי שלחתיך, וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל, כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק". ועל מה שחשש שמא אין בני ישראל ראויים להגאל, ושמה אין להם מעשים לזכות עבורם לצאת ממצרים, על כך השיבו הקב"ה באמרו "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", וכפי שפירש רש"י "וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף שלושה חדשים שיצאו ממצרים".

והנה, המהר"ל בביאורו לרש"י (גור אריה שם) מגלה צפונות בתוכן שאלתו של משה רבינו שאמר "מי אנכי כי אלך אל פרעה" ובמשמעות הפנימית הכלולה בתשובת הקב"ה למשה, וזו"ל:

"וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, ר"ל שהשליחות הוא "משלי" כמו שאמר "לא משלך אלא משלי". כי לא היה מסופק משה ששלחו הקב"ה, רק היה מסופק אם השליחות הוא "משלו", כלומר, שיהיה הכל מאתו ויהיה עמו בשלימות, מאחר והשליחות שלו" ובביאור העניין נראה, כי שני מיני שליחות הן :

יש שליחות שהאדם נחשב כמי שפועל בכוחות שלו, והקב"ה עוזרו בסיוע ועזר ממעל לתמוכו ולסייעו במפעלותיו.

אך יש שליחות ממין אחר, שאין האדם פועל בו כלל ועיקר, ואין פעולתו "משלו" כלל כי אם משל הקב"ה היא, וכל מעשה שליחותו נעשית על ידי השכינה הקדושה, וכל מציאותו של האדם היא כעין "ידא אריכתא"

(* ידוע ומפורסם אצל תלמידי רבינו ראש הישיבה, איך ביטל רבינו את עצמו בתכלית הביטול בפני חכמי וגדולי הדורות, וכבר הזכירו מזה רבות ונוראות. אך בשנות חייו המאוחרות של רבינו זכינו וראינו איך טרח רה"י זצוק"ל ללכת ולהציע את ספיקותיו בפני רבינו מרן בעל בעל אילת השחר זצוק"ל, ואיך קיבל רה"י את דבריו מתוך אמונת חכמים טהורה כדברי אלוקים חיים ממש. כמידת התבטלותו של רבינו רה"י אצל מרן בעל אילת השחר זצוק"ל, כך היתה מידת הערכתו של מרן זצוק"ל לרבינו, וכפי שראינו בשבוע של פרשת שמות שנת תשס"ז, כאשר רבינו בעל אילת השחר נאות להזמנתו של רבינו, והטריח עצמו ובא להיכל ישיבתו של רבינו שבמושב זרועה על מנת למסור דברי חיזוק בפני בני הישיבה, ובתוך דבריו הפליג במעלת רה"י זצוק"ל.

הדברים שלפנינו - המדברים ממעלת מידת הענוה ובעוצם מעלתו לעורר בגינה ניסים ונפלאות בארץ - נערכו בהתקרב יום הזכרון השביעי של רבינו ראש הישיבה זצוק"ל, ובתוך ימי השלושים של מרן רבן של ישראל בעל אילת השחר זצוק"ל.

יהי רצון שיהיו הדברים לעילוי נשמתם הטהורה, ולמרפא ומשיב נפש לנותרים, ונזכה ללמוד מדרכיהם מחשבותיהם והנהגתם להתעטר במידת ההתבטלות והענוה, ולזכות להשגת מה באותה מידה מופלאה, המעטרת את בעליה בחן וחסד ורחמים בעיני אלוקים ואדם.

^א וכפי שנתבאר במאמרנו לפ' מקץ הפנימיות והחיצוניות - במעלת הנבואה, ובמידת מלכות

^ב ענין זה שאצל משה רבינו "שכינה היתה מדברת מתוך גרונו" נזכר הרבה בספרים הק' (עי' רוח חיים פ"א משנה א), ויש שייחסו מימרא זו למה שנתבאר בפרשת שלח, אחר שמרים הנביאה דיברה על משה רבינו "ויאמר שמעו נא דברי, אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו". וכן ביאר המלבי"ם את מה שאמרו חז"ל בספרי (בספרי מטות פ"ה ב) שכל הנביאים נתנבאו ב"כה אמר ה'" ומשה רבינו מוסיף עליהם שנתנבא בלשון "זה הדבר".

אכן, המקור לנוסח המאמר המובא בספרים שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו, הוא מה שמפורש בזוה"ק רעיא מהימנא פ' פנחס (דף רלב ע"א) שהוא "רבן של נביאים, רבן דחכמים, רבן דמלאכי השרת, דקודשא בריך הוא ושכינתיה מדבר על פומי". ועיין בגמ' במגילה (לא, א) "אין מפסיקין בקללות שבתורת כהנים וכו' מ"ט הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן", ופירש רש"י "משה מפי הגבורה אמרן ונעשה שליח לומר כך אמר לי הקדוש ברוך הוא, שהרי אמורין בלשון ונתתי והפקדתי ושלחתי, מי שהיכולת בידו לעשות", והובא במשנ"ב (סי' תכח סק"ח) וז"ל "משא"כ בתו"כ הדברות נאמרו מפי הגבורה כי שכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, שהרי אמרו בלשון משלחו ונתתי והפקדתי והשלכתי מי שהיכולת בידו לעשות כך".

ה", המרמז על ידיעת ההויה הברורה וגילוי מציאותו יתברך בחוש, עד שהכל מודים כי ה' הוא האלוהים, ואין עוד מלבדו.

וזו היתה מהות כל הניסים במצרים, שכל רואיהם ואפילו קטני האמונה ונעדי האמת, כולם ראו בחוש איך יד ה' עושה כל זאת, עד שאף חרטומי ארץ מצרים - שהיו משוקעים בתכלית בחמישים שערי הטומאה - גם הם הודו והעידו בעל כרחם על אמיתת מציאותו יתברך, בתחילה בעת מכת כינים כשהודו ואמרו "אצבע אלקים היא" (ח טו), ואח"כ כשראו גילויים יותר גדולים וזכו להכיר כי "יד ה'" היתה בם וכפי שהודיע משה רבינו לפרעה בהתראת מכת דבר "הנה יד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ" (ט ג), ובפרט בעת מכת בכורות עת יצא הקב"ה בכבודו בארץ מצרים והכה את בכוריהם.

ולסוף שבעת הימים בעת שראו כל ישראל את ניסי קריעת ים סוף וכולם מגדולם ועד קטנם זכו לגילויים נוראים וראו את "היד החזקה אשר עשה ה' במצרים" (יד לא), וכל כך ברור היה אותו הגילוי עד שדרשו בו חז"ל כי "ראתה שפחה על הים את מה שלא ראו יחזקאל וישעיה וכל הנביאים" (מכילתא בשלח פ"ג), ומתוך כך ענו כולם ואמרו שירה והורו באצבעם לאמר "זה קלי ואנוהו", בעת הגילוי הנורא שזכו לה בים סוף.

"כי אהיה עמך" - הגילוי השלם במצרים בזכות ענוותנותו של משה רבינו וזו היתה תמצית התשובה שהשיב הקב"ה על מה ששאל משה רבינו "והיה כי יאמרו לי מה שמו, מה אמר אלהים", כלומר, שכאשר ישאלו ישראל באיזה אופן עתידים הם להגאל, ואיזו השגה רוחנית ישגו בגאולה זו, מה ישיב להם.

ועל שאלה זו השיבו הקב"ה, שילך ויאמר לבני ישראל שהקב"ה הבטיחו לגאלם מתוך שלימות הגילוי, עד שלא יצטרכו לטרוח להתחזק באמונתו יתברך, אחר שיזכו לראות עין בעין את יד ה' ואת ידו הגדולה, וזהו מה שכלל בתשובתו באמרו "כה תאמר לבני ישראל אהיה - ה שלחני אליכם", שאלוקי אבותיהם עתיד להתגלות אליהם בגאולה זו להראותם בחוש כיצד הוא מהוה ועושה כל, ואין עוד מבלעדו.

וכבר הבאנו לעיל את דברי הגרי"א חבר בספרו פתחי שערים (נתיב פדצופי עקב ולאה אות ח) שביאר כי השורש לכל הגילויים שזכו להם ישראל באותו דור, היא מידת ענוותנותו של משה רבינו, כי זו סגולה מידת הענוה שבכוחה לעורר את גילוי גבורות השי"ת בעולם. והוסיף הגרי"א חבר וביאר זהו סוד מאמרו של רבי יוחנן בגמ' במגילה (לא). "כל מקום שאתה מוצא גבורות של הקדוש ברוך הוא - אתה מוצא ענוותנותו", כי הגבורות מתעוררות במקום שהענוה מצויה, ואחר שהגיע משה רבינו למעלת הענוה היותר גדולה שיש, מתוך כך זכה "שבזמנו היו גילויי הנפלאות בעולם יותר מכל הדורות, ולכן אליו נגלה שם אהיה, והוא אשר יתגלה לימות המשיח במדרגה יותר עליונה" (לשון הגרי"א ח"ט).

ונראה, כי סמך ומקור יש לדברי הגרי"א חבר מן הפסוקים שבמעמד הסנה, שבעת שקרא הקב"ה למשה רבינו ואמר לו "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה - והוצא את עמי בני ישראל ממצרים", לא ראה משה רבינו את עצמו ראוי לאותה השליחות, ומתוך כך אמר "מי אנכי כי אלך אל פרעה", ואחר שלא ראה עצמו ראוי לאותה השליחות כלל הבטיחו הקב"ה לשומרו במאמר "כי אהיה עמך", וכאן רמז לו על אותה בחינה נפלאה, של כל הגילויים שיהיו בגאולת ישראל מצרים, שכולם יהיו במידת "אהיה", עד שיכירו וידעו הכל כי לא משה רבינו עצמו עשאהם, כי אם הקב"ה לבדו עשה כל זאת בכבודו.

ונמצא, כי מכח אותה ענוה שהמעט משה רבינו את עצמו, וטען שאינו ראוי לשליחות זו, דוקא מתוך כך זכו ישראל לגילויים נפלאים אלו וראו בחוש איך הקב"ה נמצא עמהם, והוא עשה בעצמו את כל הניסים במצרים בבחינת מידת "אהיה", כאמור.

הגאולה העתידה בזכות מעלת הענוהים ושפלי הרוח

ומדברי הנביאים למדים אנו, כי הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו ובה נושע בתשועת עולמים, לא תהיה אלא בזכות מידת הענוה.

דבר זה מבואר היטב בנבואתו של ישעיהו הנביא (בהפסרת פרשת השבוע) בנבואת "ביום ההוא יהיה ה' צבקות לעטרת צבי ולצפירת תפארה

בהיות האדם שלם בתכלית במידת הענוה, וכפי שביאר מרנא הגר"ח מוואלוז'ין בספרו רוח חיים (פ"א מ"א) בביאור מעלת משה רבינו על פני מעלתו של אברהם אבינו, שאצל משה רבינו "נזדכך הגוף כל כך עד שלא היה חוצץ ומפסיק בין הארת הנשמה כשהיה בעולם העליון לכשהיה בגוף, וזה היה מפני רוב שפלותו וענותו, שחשב עצמו כאלו הגוף אינו ואמר "ונחננו מה". ולכן אמרו השכינה מדברת מתוך גרונו של משה, מחמת שלא היה הגוף אצלו מסך מבדיל היתה שכינה מדברת מתוך גרונו ממש וכו', וכל זה זכה מחמת רוב הענוה שהיתה בו - שהיה הגוף נחשב אצלו כדבר מה".

ובפתחי שערים להגרי"א חבר (נתיב פדצופי יעקב ולאה אות ח) כתב בעניין ענוותנותו של משה רבינו "סוד הענוה - דרגא דמשה, כמ"ש והאיש משה עניו מאד וגו' כי הוא זכה אליו, והיא כלת משה", ומתוך המשל שהמשיל הגרי"א חבר את ענוותנותו של משה רבינו ל"כלה", למדים אנו על תכלית מדרגתו ומעלתו של משה רבינו ע"ה, שזכה והשלים את עצמו בשלימות מידת הענוה, ומכח אותה מידה זכה לכל גילוי הניסים והמופתים בארץ מצרים, ואף נתינת התורה היתה על ידו מחמת מידת ענוותנותו, ולכן נמשלה מעלת הענוה של משה רבינו לכלה, להורות כי בה נשלמה כל מעלתו. (כפי שנתבאר שם באורך, יעו"י ש).

ונמצאנו למדים, כי מה שלא ראה משה רבינו את עצמו ראוי כלל לאותה שליחות מופלאה, זה עצמו היה סיבה לכך שכל שליחותו פעולותיו ודיבורו במצרים, כולם נחשבו כמעשה השי"ת בעצמו, ומתוך כך זכו המצרים לראות במעשיו של משה רבינו "אצבע אלקים", והודו על כי "יד ה'" היתה בם, שאף הם הכירו כי לא משה רבינו עשה כל זאת, כי אם הקב"ה בכבודו הנלחם להם במצרים.

ונמצא כי ענוותנותו היתירה של משה רבינו היא היתה השורש לגילוי הנורא שהיה בארץ מצרים, שעל ידי כך יכירו וידעו כל הגויים כי מעשיו מעשי ה' הגדול והנורא המה, וכי השי"ת הוא העושה אותות ומופתים בשמים ובארץ, ומתוך כך שלא ראה משה רבינו את עצמו ראוי לאותה השליחות, הבטיחו הקב"ה שלא תהא השליחות שלו, אלא משל הקב"ה בכבודו ובעצמו, ומידת ענוותנותו של משה רבינו הולידה את הגילוי הנפלא באותות ובמופתים שעשה ה' במצרים, ומשם שורש אמונתם של ישראל, אשר יצאו ממצרים להיות לו לעם.

תמיהת משה רבינו שאמר "מי אנכי" ותשובת הקב"ה שהשיב "כי אהיה עמך" בעת שנגלה הקב"ה למשה רבינו בראשונה מתוך הסנה, ובישרו על גאולתם של ישראל ממצרים, יבקש משה רבינו לדעת כיצד להשיב לישראל אם יבקשו לדעת את שם האלקים הנגלה אליו, "ויאמר משה אל האלקים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו, מה אמר אלהים" (ג יג).

מתוך ההתבוננות בלשון התשובה שהשיב הקב"ה למשה רבינו יש ללמוד, כי כל עוצם הגילוי שעתיד היה לתגלות לישראל בכל מהלך גאולתם היה כלול בתשובה שהשיב הקב"ה למשה רבינו במאמר "ויאמר כה תאמר לבני ישראל, אהיה - שלחני אליכם" (ג יג), וכפי שיתבאר.

חלוק הוא שם "אהיה" משם "הויה". שם הויה ברוך הוא, אף שהוא מורה על המציאות המוחלטת שרק הבורא יתברך הוא לבדו "היה הוה ויהיה" והוא הממציא כל ואין מציאות אחרת כמציאותו בכל הנבראים כלל, מכל מקום עדיין העין מכרת במציאותו, ואין גילוי מלכותו ניכר בחוש ובהחלט, וההכרה ביחוד ה' ובידיעת אמיתת מציאותו בגדר "אמונה" היא, שאינה נקנית אלא מתוך התבוננות והעמקה בהנהגת הבריאה, ובהשבת הדברים אל הלב.

לעומת זאת, בעת של הגילויים הנוראים שגילה הקב"ה בצאתו על ארץ מצרים לא נזקקו הרואים למידת ה"אמונה" כדי להכיר במציאותו יתברך, שהרי הקב"ה הראה לכל את גבורתו ונוראותיו, עד שראו כולם כי הוא יתברך ממציא את כל הנמצאים ומהווה את הכל, ובידו כח וגבורה לשנות את הטבע כפי רצונו, וזהו הגילוי השלם שיש בשם "אהיה"

³ ואך פרעה לבדו הקשה את לבו, ולמרות ששלח לבדוק אם הכה הדבר במקנה ישראל, וגם שמע שלא מת ממקנה ישראל עד אחד, מכל מקום חיזק את לבו ולא אבה להאמין בה'.

וזהו שורש שמחת הצדיקים בהצלחת מעשיהם, באשר מבינים הם ומכירים כי הקב"ה מסייעם להשלים את מעשיהם הטובים, ומתוך כך נושאים הם כוס ישועות להודות לה' על הצלחתם, וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (תהלים קטז ג), וגם אם חלילה לא הצליח ה' את דרכם, גם את זה יתלו הצדיקים בחפץ ה', וכפי שמהלל דוד המלך באותו הפרק ומשבח את השי"ת על הצרה הבאה עליו באומרו "צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא" (שם פט ג), כי כך היא מידת הצדיקים שתולים את כל מעשיהם ופעולותיהם בהשי"ת, אשר הוא הנותן להם כח לעשות חיל. ובמידה זו הצטיינו מעולם כל גדולי ישראל, שראו עצמם כמי שאינם, וייחסו את כל גדלותם למי שנתן להם את אותה גדולה.

וכגובה שמים על הארץ כן נבדלו גדולי אומות העולם מחכמי התורה וצדיקי הדורות, שגויי הארצות כפי מידת הגדולה שניתן להם כך הגדילו והעזו פניהם כלפי מעלה, וכפי שאמרו חז"ל במדרש (פסיקתא זוטרות שמות ה ב):

"ארוים הם הרשעים, שבזמן שהקב"ה נותן להם גדולה מיד מחרפין ומגדפין. פרעה נתגאה ואמר "מי ה'", ונבוכדנצר אמר "ומאן הוא אלהי די ישזבינכון מן ידי", סנחריב אמר "מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם", חירם אמר "אעלה על במתי עב אדמה לעליון", לכן יפלו בנופלים. אבל צדיקים שבישראל כל מה שמתגדלון ענוה מתוספת להם. אברהם אמר "ואנכי עפר ואפר", משה אמר "מי אנכי", ונחננו מה", דוד אמר "ואנכי תולעת ולא איש", לכך נאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח".

~ ~ ~

והעולה מן הדברים, כי מידת הענווה - עטרת ותפארת האדם השלם היא, המכיר כי כל פעולותיו והצלחותיו בזה העולם, מעשה ה' המה, ובשכר מידה זו זוכה בעליה לעזר מקודש, להשתלם בתורתו ובעבודתו ובמעשים טובים. והצדיקים בעת שרואים איך הבורא יתברך מסייעם בכל מעשיהם ואשר הם עושים הקב"ה מצליח בידם, מתוך כך מתמלאים הם שמחת אין קץ הנצורה להולכים בתמים, העושים רצון ה' בשלימות ומצפים לישועתו, ומשימים עצמם כשיריים, ובעבור עתידים ישראל להגאל ולהוושע בתשועת עולמים.

לשאר עמו (ישעיה כח ה), וכפי שנתבארה נבואה זו בגמ' בסנהדרין (ק"א):

"אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, עתיד הקדוש ברוך הוא להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר ביום ההוא יהיה ה' צבקות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו וגו', מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה, לעושים רצונו ומצפים לישועתו. יכול לכל, תלמוד לומר לשאר עמו למי שמים עצמו כשירים"

וביאור העניין, כי לעתיד לבא יתגלה הקב"ה ויתן עטרה לכל צדיק וצדיק בפני עצמו, בעשיית ניסים גדולים ועצומים אשר מתוכם תתגלה מלכותו בעולם לעין כל, והכל ידעו כי בזכות אותם הצדיקים מבטלים את עצמם בתכלית הענוה ואינם מחזיקים טובה לעצמם הוא שנגאלו. אותם הצדיקים, הם הצדיקים המייחסים את כל הצלחותיהם להקב"ה אשר הוא הנותן להם כח לעשות חיל, והם אשר זוכים בלכתם בעולם הזה שכל מעשיהם נפעלים באמת על ידי הקב"ה בעצמו, כאמור, וזו תפארתם ורוממותם של הצדיקים המעוטרים במידת הענוה, אשר היא הדרך השלימה להצלחה בכל ענין ולהשגת רום כל המעלות הרוחניות כולם.

ובזאת נבין עוד, כי מהות מידת הענווה אינה "שלילת הגאווה" המגונה לבדה, אלא היא מעלה יתירה המושגת על ידי ההכרה השלימה של האדם בכך שכל מעלותיו הצלחותיו ופעולותיו, כולם מיוחסות למי שנותן לו כח לעשות חיל. העניו האמיתי רואה בכל הצלחותיו "מעשה ה'" וסבור כי אין לו זכות וחלק בהם כלל, כי עיקר מעשה האדם הוא אך הבחירה והצון לעשות טוב, אך להוציא רצון זה אל הפועל הגמור אין לאדם כח לבדו. וככל שיכיר האדם שאמנם כן הוא באמת, שאין בידו לעשות מאומה כי אם בחפץ ה' ובחמלתו עליו, באותה מידה יזכה לראות בכל מעשה וענין את יד ה', ותושלם מלאכתו בחמלת ה' עליו.

שמחת הענווים בהצלחת הנלווית למעשיהם לעומת גאות הרשעים בהצלחתם אשרי חלקו של מי שנתעלה למעלה זו וזוכה לשלימות נפלאה שכזו, שכל מעשיו ופעולותיו מכח השכינה הקדושה הם, ואין פועל בשליחותו כלום, אלא שלוחו של מקום הוא בכל מעשיו.